

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-422-1-31>

Тетяна КОВАЛЬ

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: kovaltetiana777@gmail.com

Тетяна ПРИЛПКО

доктор сільськогосподарських наук, професор
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: vtl280726p@ukr.net

Вступ. У сучасних умовах необхідно запропонувати сучасні ефективні технології навчання, оскільки швидко зростає обсяг знань, необхідних для людини. І тому у вищих навчальних закладах необхідно формувати у студентів вміння і навички самостійної навчальної роботи, тобто озброїти умінням саморозвиватися в процесі освіти.

Самостійна робота студентів – це специфічний вид навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, що навчається, а формування його вмінь, знань та навичок здійснюється безпосередньо через зміст та методи усіх видів навчальних занять. Організація і забезпечення необхідних умов для здійснення самостійної роботи студентів є необхідним елементом підготовки майбутнього фахівця [4].

Сучасний підхід до організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах полягає в тому, що цей процес орієнтований на формування у студентів умінь самостійно здобувати нові знання, використовувати їх у своїй професійній діяльності [1]. Сформоване в останні роки нове уявлення про цінності професійної освіти вивело на перший план розвиток особистості, її саморозвиток і самореалізацію в професії, в тому числі за допомогою самостійної роботи. Самостійну роботу правильно розглядати скоріше як засіб залучення студентів у самостійну пізнавальну діяльність, засіб її логічної і психологічної організації. Студентів треба вчити пізнавальній діяльності, озброювати їх навчально-пізнавальним апаратом [2].

Таким чином, самостійна робота – це засіб навчання, який:

- у кожній конкретній ситуації засвоєння навчального змісту відповідає дидактичній цілі і задачі;
- формує в студента на кожному етапі його руху від незнання до знання необхідний обсяг і рівень знань, навичок і умінь для розв'язання певного класу пізнавальних завдань і відповідно просування від нижчих до вищих рівнів розумової діяльності;
- виробляє у них психологічну установку на самостійне систематичне поповнення своїх знань і вироблення умінь орієнтуватися в потоці наукової і громадської інформації при вирішенні нових пізнавальних завдань;
- є найважливішим знаряддям педагогічного керівництва і управління пізнавальною діяльністю студента в процесі навчання.

Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, що вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Самостійна робота сприяє: поглибленню і розширенню знань, інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей. Саме тому вона стає головним резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів. Самостійна робота виконується з використанням опорних дидактичних матеріалів, покликаних коректувати роботу студентів і вдосконалювати її якість [3].

В результаті самоосвітньої діяльності студентів відбувається процес придбання, структурування і закріплення знань. Зараз роль самостійної роботи настільки зросла, що її доводиться спеціально планувати, створювати для неї спеціальні форми і методи, виділяти час, приміщення та технічні ресурси [4].

Організація самостійної роботи студентів означає створення умов для розвитку вмінь планувати, реалізовувати власну діяльність та вносити корективи до неї.

Під час організації цієї форми навчальної діяльності викладач повинен звернути увагу на визначення обсягу, структури та змісту навчального матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання, розробку форм і методів організації контролю за самостійною роботою студентів та навчально-методичне забезпечення цієї роботи [8].

За допомогою методів самостійної навчальної діяльності студентів досягається засвоєння знань, умінь і навичок, формується світогляд і розвиваються здібності. Методи самостійної роботи поділяються на три групи: словесні, наочні і практичні. До них належать: робота з підручником; електронні підручники; засоби візуального супроводження; розумові вправи, тренінги; індивідуальні роботи; самоперевірка; ділова гра; діалог; бесіда; творчі роботи тощо [9].

По часу роботи портфоліо можуть бути тижневі, семестрові та курсові. У них обов'язково повинні бути відображені такі моменти, як виконані домашні роботи, результати контрольних робіт, опис вирішення ситуаційних завдань, роздуми про неоднозначні рішення досліджуваних питань, аргументовані особисті висновки, аналітичні нотатки про виконану роботу і, звичайно ж, «лист студенту» від викладача з коментарями, рекомендаціями, оцінкою, побажаннями по досліджуваній темі. Відбір матеріалу для портфоліо - це кропітка робота, що дозволяє студентам продумувати і вирішувати конкретні задачі і дає можливість проаналізувати, оцінити власну діяльність. Цей вид роботи вимагає від студентів більшого часу на самопідготовку, але в кінцевому підсумку заощаджує час при підготовці до заліків та іспитів. Метод портфоліо забезпечує студентам можливість на рівних з викладачем обговорювати досліджувану тему, висловлювати різні точки зору при обговоренні проблемних питань. Більш того, портфоліо спільно з іншими інноваційними педагогічними технологіями організації навчального процесу покликаний забезпечити високий рівень компетенції у студентів (такий тип організації знань, що дозволяв би їм приймати ефективні рішення у певній галузі діяльності). Тому портфоліо як інноваційний метод навчання повинен бути широко представлений у навчальному процесі при організації та здійсненні самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти [11].

Організація самостійної роботи студента базується на ряді принципів: науковість, наочність, систематичність і послідовність, наступність у самостійній роботі, зв'язок теорії з практикою, свідомість і активність, індивідуалізація стилю самостійного навчального праці, доступність і посиленість самостійної роботи, облік трудомісткості навчальних дисциплін і оптимальне планування самостійної роботи, міцність засвоєння знань, на перший план ми висуваємо принцип свідомості і активності самостійного навчального праці, який виключає механічне заучування матеріалу, орієнтує студентів на глибоке розуміння і осмислення його утримання, на вільне володіння набутими знаннями. В даний час самостійна робота студентів розглядається як один з основних компонентів вищої освіти, оскільки саме вона створює базу безперервної освіти, можливість постійно підвищувати свою кваліфікацію, формує готовність до самоосвіти [5, 6, 7].

У сучасних умовах стрімкого розвитку науки і техніки, швидкого накопичення та оновлення інформації неможливо навчити людину на все життя, важливо викликати у неї інтерес до накопичення знань, навчити її вчитися. Сучасне суспільство постійно вимагає від індивіда адекватних змін.

У зв'язку з цим першочергового значення набуває система вищої освіти як один із визначальних факторів, що впливає на професійне становлення особистості. Саме тому від якості вищої освіти безпосередньо залежать як успіхи окремої людини, так і загальний позитивний розвиток суспільства [4].

Вважається, що студент в цей час повинен самостійно опрацьовувати конспекти лекцій, літературу до тем, що виносяться на практичні і семінарські заняття, самостійно складати конспекти з тем, які виносяться на самостійне вивчення, виконувати реферати тощо. Останнім часом форми такої роботи урізноманітнилися пошуком інформації в системі Інтернет, виконанням найпростіших завдань на комп'ютерній техніці. Однак, в усіх випадках ми маємо справу з виключно інформаційно-пошуковими формами роботи, сутність яких зводиться до чисто технічної роботи, а факт існування звіту визнається як фактор успішного засвоєння опрацьованого матеріалу. Такі завдання не вимагають навіть глибокої систематизації, не те, що творчого осмислення, конструювання, моделювання. Дані форми роботи практично не оцінюються, бо передбачається врахування їх результатів у оцінці знань, здобутих студентом під час їх виконання. Проте, відомо, що ефективність такого роду самостійної роботи є надто низькою і ретельно виконує її лише частина, як правило, встигаючих студентів [10].

Самостійна робота студентів регламентується Законом України «Про вищу освіту» і «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України»,

затвердженим наказом Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 року й іншими нормативними документами. Самостійна робота студентів є особливою формою навчальної діяльності, спрямованою на формування самостійності, активності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навичок, що здійснюється за умови запровадження у закладах вищої освіти відповідної системи організації всіх видів навчальних занять [7,8, 9].

Організація самостійної роботи формує у студентів інтерес до знань; навички самоосвіти, які будуть його супроводжувати все життя; стимулює пізнавальну активність та індивідуальне планування самостійної роботи; активізує розумову діяльність та формує власний її стиль; формує системи загальнонавчальних, спеціальних, професійних знань, практичних умінь і навичок та переконання у необхідності їх утилітарності в майбутньому та ін.

Зміст самостійної роботи з дисципліни повинен відповідати курсу та визначатися його програмою. Розроблена з урахуванням сучасних досліджень програма з англійської мови для професійного спілкування (2005) підтримує положення більшості авторів про те, що центральним компонентом змісту навчання є професійно спрямовані навички й уміння.

Під час вивчення навчальних дисциплін організація самостійної роботи студентів спрямована на вирішення трьох взаємопов'язаних завдань: розвивати у студентів самостійність у пізнавальній діяльності, навчати їх користуватися набутими знаннями та уміннями, забезпечити засвоєння ними навчального матеріалу, який не опрацьовувався під час проведення навчальних занять [2, 5].

Методика організації самостійної роботи на рівні навчальної дисципліни безпосередньо пов'язана з активізацією пізнавальної діяльності студентів. У відборі такої методики слід зважати на такі обставини:

1. Самостійне навчання, як і навчання взагалі, здійснюється поетапно:

I етап – засвоєння навчального матеріалу;

II етап – застосування його на практиці;

III етап – творче застосування набутих знань і умінь.

2. Мета викладання кожної навчальної дисципліни зводиться до того, щоб на меншому обсязі теоретичних знань дати більше можливості студентам самостійно здійснювати діяльність для засвоєння цього матеріалу. При цьому, чим вища якість, а не кількість самостійної діяльності студента, тим ефективніше засвоєння [4, 11].

3. Вибираючи форми організації самостійної діяльності, викладач повинен розуміти, що погляди на те, як отримати освіту і як вчитися, досить часто бувають хибними, тому слід продумати, як допомогти студентові вчитися самостійно

Детально плануючи самостійну роботу студентів, викладач зобов'язаний створити умови для її виконання. Удосконаленням самостійного навчання є оптимальне керівництво пізнавальною діяльністю студентів. Одним із засобів активізації пізнавальної діяльності в процесі самостійної роботи студентів є використання електронних підручників, які відкривають широкі можливості в організації навчального процесу [1, 3, 9].

5. Одним із основних напрямів для самостійної роботи студентів є професійно орієнтовані задачі-завдання, рішення яких передбачає такі обов'язкові розумові дії, як аналіз, порівняння, дедукція тощо. Задача повинна за своєю структурою відповідати призначенню, кожний із елементів задачі повинен давати можливість студенту самому приймати рішення, самостійно порівнювати умови і здійснювати необхідний інформаційний пошук.

6. В умовах сучасного навчання під час підготовки самостійних завдань для студентів викладачу необхідно передбачити певний прийнятний мінімум і розумний максимум. У цьому аспекті має розглядатися й обсяг навчальної інформації, передбачений для засвоєння студентами.

7. Активну участь студентів у навчальному процесі передбачає ситуаційне навчання, тобто це вид аудиторного заняття, на якому студенти, попередньо вивчивши інформаційний пакет навчального матеріалу – «кейс», ведуть колективний пошук нових ідей, визначають оптимальні шляхи, механізми і технології їх реалізації. Головний акцент робиться не на оволодінні готовими знаннями, а на їх самостійному пошуку. За допомогою цього методу значно полегшується і якісно покращується обмін новими ідеями в групах студентів. На семінарах, під час дискусії студенти знаходять рішення проблеми і беруть участь у дослідженні, аналізі і порівнянні різних точок зору, що призводить до більш повного розуміння проблеми. При цьому викладач розробляє моделі конкретної ситуації, що відображає реальне життя з його можливими суперечностями [5, 7].

8. Для більшої ефективності самостійної роботи студентів потрібний самоконтроль, у формі якого виступає систематичний зворотний зв'язок. Шляхом самоконтролю, здійснюваного на основі інструкції, тесту, студент перевіряє. Наскільки ним засвоєно навчальний матеріал.

Отже, студент одержує можливість виправляти під час навчання неправильне розв'язання задачі, допущені ним помилки тощо. Чим точніша інформація про помилку або неправильне розв'язання задачі, тим ефективніша допомога, що надається студентові.

Організація самостійної роботи має велике значення у самостійній підготовці студента, яка передбачає вміння студента до самоорганізації, але, як свідчить практика педагогічної роботи, цей процес проходить значно успішніше, якщо викладач у загальних рисах визначить студентам, що повинно стати результатом самостійної роботи і яким чином його досягти. За правильної, вмілої організації самостійної роботи у студента формуються навички дослідницької роботи. А ця робота вимагає чіткої наукової дисципліни, раціонального розподілу часу на висвітлення й обґрунтування певного розділу чи етапу дослідницького процесу, коректного співвідношення праці та відпочинку, занять в аудиторії та поза нею. Отже, використання різних форм і методів організації навчального процесу і навчально-пізнавальної діяльності студентів є активізацією навчальної діяльності, основне призначення якого максимальний розвиток творчих здібностей, виховання самостійного мислення студентів як активних учасників процесу навчання [2, 3].

Застосування викладачем методів активного навчання базується на принципах рівноваги, моделювання, результативності та передбачає поетапне наповнення навчального процесу елементами активного навчання; класифікацію тем дисциплін; селекцію типів завдань і відбір відповідних інноваційних форм навчання; застосування колективного оцінювання завдання, процесу його виконання та результатів. Сьогодні у вищих навчальних закладах спостерігається значне зростання кількісного рівня навчально-методичного забезпечення організації самостійної, індивідуальної роботи студентів. В цьому контексті важлива якість такого забезпечення. Тому викладач повинен забезпечити студентів такими методичними матеріалами для самостійної роботи, які містять у собі пояснення основних понять та визначень з кожної теми; основні формули, ілюстрації (графіки, схеми), типові задачі (ситуації) для самостійного вирішення; питання для самоконтролю, тести; перелік основної та додаткової літератури із зазначенням сторінок до кожної теми [9].

Під час виконання самостійної роботи студентів велике значення має її всебічний контроль, який полягає у можливості оцінити рівень теоретичних знань студентів, їх уміння і навички під час виконання практичних робіт.

У різні періоди розвитку вищої школи педагогічна наука пропонувала свій, досить стійкий алгоритм використання самостійності в навчальній роботі – від розуміння її функцій та місця в структурі діяльності, форм педагогічної організації та контролю до видів та прийомів активного залучення до неї студентів.

Основою наукової розробки проблеми розвитку самостійності студента стали праці психологів та педагогів, присвячені методологічним та методичним основам розвитку самостійності суб'єкта навчання у навчальному процесі [7, 8]. Цілісне використання конкретно-історичного та соціально-педагогічного підходу до аналізу стану проблеми самостійності студентів дозволило встановити розвиток цієї проблеми від ідеї до поняття.

Процес розвитку самостійності студентів здійснюється поступово, у зв'язку з чим вирізняють чотири рівні самостійності:

- репродуктивний (вся діяльність студентів зводиться до повторення отриманого шаблону, без творчого підходу);
- частково-пошуковий (характерне прагнення студента до вибору методів та прийомів самостійного вивчення відомих об'єктів, певна розумова переробка знань про них);
- пошуковий (передбачає введення самим студентом у свою навчальну діяльність дослідницьких елементів як основи оптимізації навчально-виховного процесу в цілому);
- творчий (характерна внутрішня потреба самого суб'єкта професійної діяльності у науковій творчості, високе емоційне піднесення у процесі досягнення поставленої мети та вирішення завдання наукового дослідження).

Говорячи про формування у студентів самостійності, необхідно мати на увазі два тісно пов'язані між собою завдання. Перший полягає в тому, щоб розвинути в них самостійність під час навчально-пізнавальної діяльності, навчити їх самостійно оволодівати знаннями, формувати свій світогляд; другий – у тому, щоб навчити їх самостійно застосовувати наявні знання в навчанні та практичній діяльності.

Розрізняють поняття «самостійна робота» та «самостійна діяльність». Перша – форма індивідуальної роботи, друге – якість пізнавальної активності: використання ініціативної позиції (а не відповідної), породження власних думок (а не повторення думок інших).

Призначення самостійної діяльності – не лише закріплення знань та умінь, але й пошук з акцентом на розвиток універсальних здібностей, таких, як, наприклад, наполегливість, пошукова активність. Самостійна робота здійснюється без викладача, а самостійна діяльність не лише допускає його присутність, але й передбачає іноді як обов'язкову. Інакше кажучи, самостійній роботі має передувати самостійна діяльність у вузькому значенні цього слова. Самостійна ж діяльність у широкому значенні слова включає і самостійну роботу.

Самостійна робота студентів розглядається на основі таких компонентів:

- усвідомлення мети поставленої навчальної задачі; вироблення власної позиції відповідно до отриманої задачі;
- пошук необхідної навчальної та наукової інформації; засвоєння власної інформації та її логічна переробка;
- чітке та системне планування самостійної роботи;
- використання методів дослідницької, науково-дослідницької роботи для вирішення поставлених задач;
- представлення, обґрунтування та захист отриманого рішення;
- проведення самоаналізу та самоконтролю.

Під системою самостійних робіт розуміють сукупність взаємопов'язаних, взаємозумовлених одне одним, які логічно витікають одне з одного та підпорядковані спільним задачам, видам робіт.

Основними принципами побудови системи самостійних робіт вважаються принципи комплектності, варіативності та активності. Принцип комплектності постає як узагальнена характеристика складних за змістом та структурою об'єктів. Він передбачає існування певних зв'язків та відношень між компонентами змісту самостійної роботи. Комплектність органічно включає у себе певні характеристики: структурність, взаємопов'язаність, ієрархічність, інтегрованість. Варіативність системи означає її здатність бути динамічною, гнучкою, здатною під час реалізації до змін, перебудови, ускладнення чи спрощення підготовки студентів. Принцип варіативності визначається циклом змісту самостійних робіт, а також можливістю та необхідністю викладача змінити, перебудувати окремі види самостійної роботи, можливістю студентів вибрати той чи інший зміст самостійної роботи, форми її організації. Принцип активності є одним із провідних у педагогіці. Активність є основою та показником будь-якого принципу навчання. Сутність цього принципу зводиться до активної позиції студента у навчальному процесі, до вибору відповідних методів та форм навчання. Принцип активності означає активну позицію викладача закладу вищої освіти, що виявляється у виборі змісту самостійних робіт, обґрунтування активних форм і методів навчання – з одного боку. З іншого боку – активну позицію студента, що виявляється у прагненні гарно виконати роботу, виробляти самостійність.

Ефективність системи самостійних робіт досягається за рахунок максимальної активності самого студента, а викладач виконує когнітивну, консультативну та координаційну функції. Для цього студенти забезпечуються відповідними засобами навчання, які сприяють самостійному засвоєнню навчального матеріалу.

Для ефективності системи самостійних робіт необхідне дотримання таких умов:

1. Забезпечення правильного поєднання обсягу аудиторної та позааудиторної і самостійної роботи студентів.
2. Методична організація всіх видів самостійних робіт студентів.
3. Забезпечення студента необхідними методичними матеріалами з метою перетворення процесу самостійної роботи на творчий процес.
4. Контроль за організацією і ходом самостійної роботи та засобів заохочення студента за її якісне виконання. Ця умова у тій чи іншій формі обов'язково має бути наявною у перших трьох, щоб контроль став не стільки адміністративною, скільки повноправною умовою, яка позитивно впливає на ефективність системи самостійних робіт в цілому.

Перша умова полягає у необхідності оптимального структурування навчального плану не лише у значенні послідовного вивчення окремих курсів, але й розумного співвідношення аудиторної та позааудиторної самостійної роботи.

Велику роль тут відіграє правильне визначення трудомісткості різних видів самостійних робіт, таких як курсові проекти та роботи, розрахунково-графічні роботи, інших знань. Складанню такого плану має передувати серйозне вивчення бюджету часу студента, забезпеченості методичною літературою.

Друга умова – це методично раціональна організація роботи. Важливо поступово змінювати відносини між студентом і викладачем. Якщо на перших курсах викладачеві належить активна спрямовуюча позиція, а студент частіше за все є таким, що іде за викладачем, то в міру просування до наступних курсів ця послідовність має змінюватися у бік прагнення студента працювати самостійно, активно прагнути до самоосвіти. Виконання завдань самостійної роботи мають вчити мислити, аналізувати, враховувати умови, ставити задачі, вирішувати проблеми, що виникають, тобто процес самостійної роботи поступово повинен перетворюватися у творчий. Як свідчить досвід, студент з великим інтересом вирішує поставлені завдання, коли сам програмує вирішення тієї чи іншої задачі. У процесі вирішення він глибше пізнає сутність предмета, вивчає літературу, шукає оптимальні способи вирішення. Це стимулювання інтересом. Після такого кроку логічним буде стимулювання студента у формі інтересу співкурсників та викладача до виконаної роботи (консультації викладача, інформація про рейтинг студента за результатами виконаних завдань тощо).

Третя умова – це забезпечення студента відповідною навчально-методичною літературою.

Основними дидактичними вимогами до системи самостійних робіт вважаємо такі:

- система самостійних робіт має сприяти вирішенню основних дидактичних задач – отриманню студентами глибоких та стійких знань, розвитку у них пізнавальних здібностей, формуванню вмінь самостійно отримувати, розширювати та поглиблювати знання, застосовувати їх на практиці;

- система має відповідати основним принципам дидактики, і. перш за все, принципам доступності та систематичності, зв'язку теорії з практикою, свідомої та творчої активності, принципу навчання на високому науковому рівні;

- включені в систему роботи мають бути багатоманітними за навчальною метою та змістом, щоб забезпечити формування у студентів різних умінь та навичок.

Активізація системи самостійних робіт передбачає пошук форм та методів, що дозволяють підвищити ефективність цього виду діяльності.

Вирішення педагогічної задачі активізації самостійної роботи студентів спирається на два основних способи активізації навчання:

1. Раціональне поєднання управління та самоуправління навчальною діяльністю.

2. Оперативне регулювання та корекція ходу навчального процесу.

Під активізацією самостійної роботи студентів розуміємо систему заходів, побудованих на єдності цілей, змісту та методики у межах реального навчального процесу, в обмеженому часовому просторі, яка охоплює кожний вид самостійної роботи студентів; це творча пізнавальна діяльність студентів, удосконалення керівництвом самостійної роботи. Використання активних форм та методів самостійної роботи та удосконалення професійних якостей спеціаліста.

На основі виділених чотирьох рівнів активності та рівнів самостійності студентів виділяють чотири рівні активізації самостійної роботи студентів:

- репродуктивний (слухати, осмислювати. Знати основні поняття, теореми, їх властивості, відображати їх усно і письмово, вміти вирішувати поставлену задачу за зразком до певного алгоритму);

- частково-пошуковий (осмислювати, запам'ятовувати, відображати отриманий матеріал. Конструювати завдання, розділяючи їх на допоміжні. Здійснювати контроль та самоконтроль);

- пошуковий (активно включатися в розробку нового матеріалу. Самостійно розробляти додаткову інформацію до ключових положень, самостійно вирішувати поставлену задачу. Здійснювати самоконтроль та корегуючі дії);

- творчий (творчо застосовувати знання у процесі вирішення поставлених проблем через актуалізацію пізнання. Самостійно ставити проблему та її розробляти. Оволодівати методами наукового пізнання в процесі застосування їх у вирішенні поставленої задачі. Самоконтроль та корегування дій).

При цьому функціями педагога є: функції керівника, організатора, технолога процесу; формування знань, умінь на основі зміни засобів пізнання або діяльності; перетворення змісту знань на акт індивідуального пізнання; перетворення студента на суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку.

Відповідно до прийнятих системних та особистісно-діяльнісних підходів можна виділити, спираючись на прийняті рівні активності самостійної роботи студентів, основні показники діяльності викладача та студентів (табл. 1).

Показники діяльності викладача та студентів для активізації самостійної роботи

Рівні активізації самостійної роботи студентів	Дії викладача	Дії студентів
Репродуктивний	Відбирає зміст, пояснювально-ілюстративний та репродуктивний методи передавання матеріалу. Підбирає системи вправа, програмованого матеріалу, що забезпечують зворотний зв'язок та контроль отриманих студентом знань. Передання знань на паперових носіях із указанням певного алгоритму рішення. Контроль знань студентів	Отримує інформацію, осмислено засвоює її. Осмислює, записує, запам'ятовує, відображає необхідні дії з вирішення конкретних задач. Отримує завдання. Виконує завдання за зразком, використовуючи запропонований алгоритм. Контроль знань та умінь здійснюється викладачем
Частково-пошуковий	Відбирає зміст, організовує студентів для виконання окремих етапів вирішення поставлених задач. Конструює завдання, розділяючи їх на окремі складові. Намічає пошукові кроки у процесі вирішення задач. Контроль виконання завдань	Отримує інформацію, слухає. Спостерігає, оцінює проблемні ситуації, вибирає можливі шляхи вирішення. Засвоює способи вирішення поставлених задач. Використовує елементи самоконтролю
Пошуковий	Відбирає зміст матеріалу. Проблемний виклад матеріалу. Постановка проблеми, знаходження шляху вирішення. Видає завдання на електронних носіях без додаткових пояснень. Тестовий контроль знань	Бере участь у збиранні інформації, самостійно вивчаючи певні теми та розділи навчальної дисципліни. Виконує вказані завдання, самостійно визначаючи кроки пошуку, відбираючи, знаходячи необхідне для вирішення поставлених проблем, актуалізує отримані завдання, мотивує свої дії.
Творчий	Відбирає теми для самостійної роботи студентів. Організовує пошукову творчу діяльність студентів з вирішенням актуальних для них проблем	Самостійне дослідження нового проекту, вибір методів та засобів вирішення, проведення самоконтролю, корегування рішення, захист проекту

Таким чином, ми розглянули методологічні та теоретичні підходи до організації самостійної роботи студентів, які дозволяють активізувати їхню навчальну діяльність. Самостійна робота студентів є методичною підсистемою, яка забезпечує умови учіння та умови наявності або відсутності безпосереднього керівництва з боку викладача. Такий підхід дає змогу, наприклад, сформулювати в рамках організації професійно спрямованої самостійної роботи студентів педагогічне завдання щодо оптимізації результатів навчання і витрат часу. Система керування самостійною роботою студентів має три рівні: факультет; курс; навчальна дисципліна. Усім цим рівням відповідають і основні функції керування в навчанні: планування – координація навчальних дисциплін, що паралельно вивчаються (деканат); дидактична і методична діяльність викладання (кафедри). Основний рівень організації і керування самостійної роботи – це керування в межах конкретної навчальної дисципліни, у ході якого передбачається формування у студентів інтелектуальних умінь й особистісних якостей, елементів розумової культури.

За сучасними технологіями освіти слід надавати особливе значення самостійній роботі.

Нині освіта як статус здобувається людиною в молоді роки, але навчатися, поповнювати знання і вміння людина змушена все своє життя. Тому важливо студентів з перших курсів навчання оволодівати ефективними методами здобування знань і умінь. Самостійна робота – це основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу в позааудиторний час. Вона тісно пов'язана з поняттями самоосвіти, самовиховання, самоаналізу, самоконтролю, самоакредитації і самовдосконалення.

Самостійна робота включає елементи як всезагальні, що спрямовані на оволодіння інформацією, яка визначає основи світоглядні, ерудицію, так і елементи зі здобуття конкретних знань із того чи іншого фаху. Зміст самостійної роботи визначається робочою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями і розробками викладача. Самостійна робота є невід'ємною складовою системного навчання у закладах вищої освіти, що сприяє поглибленню, розширенню і більш міцному творчому засвоєнню знань. Самостійна робота розвиває здібності пошуку необхідної інформації, її самоаналізу, самооцінювання, перетворення їх у професійні вміння. Вищими формами самостійної роботи є здійснення наукових досліджень, виробничий моніторинг, моделювання і прогнозування, проведення дослідів чи експерименту, оформлення результатів власних досліджень, підготовка наукових повідомлень, участь у виробничих нарадах і семінарах тощо.

Наукова робота змушує студента вивчати історію проблеми, її стан і напрями розвитку в майбутньому. Вона розширює світогляд і світобачення, виховує логіку і культуру мислення, формує цілеспрямованість, системне бачення і розуміння проблеми. Сьогодні кожний фахівець вищої кваліфікації має бути дослідником, а це можливо за умови, коли людина в студентські роки займається науковою роботою, оволодіває методикою наукових досліджень. Тому доцільно, починаючи з першого курсу, викладачам на вступній лекції з кожної дисципліни знайомити студентів із перспективними напрямками розвитку галузі, науки та основними заходами, методами і методиками їх здійснення та заохочувати їх до наукової діяльності. Слід зауважити, що будь-яка форма самостійної роботи розрахована, головним чином, на зацікавленого, активного студента, оскільки в ній виключається елемент зовнішнього примусу. Вона здійснюється ефективно тільки за усвідомлення самим студентом потреби набуття знань. Основна моральна мотивація до самостійної роботи – потреба і прагнення до самовдосконалення, самоусвідомлення потреби знань і умінь. Самостійна робота інтегрує в одне ціле навчальну, наукову і практичну роботу студента. Тому завдання вищої школи полягає в тому, щоб навчити студентів володіти широким колом форм і методів самостійної роботи, оскільки вони забезпечать можливість фахівцям протягом всього наступного життя поповнювати, поглиблювати, поновлювати професійні знання і вміння. Організація самостійної роботи вимагає значного розширення і поглиблення індивідуальної роботи викладача зі студентом, конструктивного і детального рецензування всіх виконаних робіт і обговорення цих рецензій з ним. Для активізації самостійної роботи мають бути певні каталізатори, активатори, наприклад, такі, як значимість предмету для досягнення соціальної мети студента, соціальна значимість і потреба в знаннях; умови, в яких здійснюється навчання; культура того, хто навчається і хто навчає; рівень досконалості суспільства тощо. Ефективність самостійної роботи визначається самодисципліною та самоконтролем, заохоченням моральним, матеріальним та рівнем і якістю знань і рейтингом студента. Методичне забезпечення самостійної роботи студентів має передбачати її планування, розробку довідників, рекомендацій та посібників, методик і засобів самоконтролю.

Самостійна робота студентів, методика її організації на рівні навчальної дисципліни безпосередньо пов'язані з активізацією пізнавальної діяльності тих, кого навчають. Лекції, вправи, семінари орієнтовані, як правило, на масову фронтальну роботу студентів. Проте процес учіння у структурі аудиторних занять, як і позааудиторна навчальна робота окремого студента, за своїм характером індивідуальний. Тому оптимальне керування пізнавальною діяльністю студентів у цілісному педагогічному процесі найвищою мірою індивідуалізовано. Урахування індивідуальних відмінностей у мотивах, темпах і прийомах пізнавальної діяльності тих, кого навчають, у зв'язку з особливостями розвитку організму і психіки, рівнів довузівської підготовки студентів і низки інших факторів може бути каталізатором удосконалення навчального процесу.

Принцип індивідуалізації в навчанні взагалі й у системі керування самостійною роботою зокрема передбачає: перехід до вивчення нового матеріалу тільки після високої якості засвоєння попереднього; індивідуальний темп; опрацювання матеріалу; використання писемних джерел знань, яким надається перевага залучення більш підготовлених студентів як консультантів; використання лекцій з метою мотивації самостійної пізнавальної діяльності й озброєння студентів методологією пізнання. Необхідно поділити матеріал дисципліни, що вивчається, на навчальні одиниці. При ранжуванні навчального матеріалу важливо враховувати логіко-змістовну і процесуальну сторони предмета у їх єдності. Упорядкування навчальних одиниць у певну структуру або ж у послідовність звичайно лінійне. В умовах такого ранжування навчального матеріалу студент на власний вибір може начебто проходити або через усі гілки системи (дотримуючись найбільш зручного для нього порядку), або пропускаючи деякі з них, залежно, наприклад, від спеціальності особистої зацікавленості наявних знань і сформованого досвіду пізнавальної діяльності.

Таким чином, паралельні гілки є однією з можливостей індивідуалізації самостійної роботи студентів.

Слід визначити дидактичні цілі дисципліни, що вивчається, і навчальних одиниць. Під дидактичними цілями ми розуміємо прогнозовані, завчасно заплановані результати навчання, які виражаються за допомогою понять навчальної діяльності студентів, що об'єктивно визначається і контролюється. На практиці дидактичні цілі або ж визначаються дуже широко, внаслідок чого їх не можна порівняти з реально отримуваними результатами, або ж замінюються змістом теми (тем) навчання без визначення того, на якому рівні сформованості знань і вмінь студент має засвоїти зміст теми, що вивчається. Найсуттєвіший недолік у цій галузі – заміна дидактичних цілей, тобто викладач працює у поті чола, а студент – упівсили. Визначення дидактичної мети має відображати навчальну діяльність студента, яка потрібна і прогнозується, необхідні умови для реалізації і передбачуваний, реально відчутний результат.

Необхідно керувати самостійною роботою студентів на основі методичних інструкцій і дидактичних матеріалів. Методичні матеріали, з якими працює студент, умовно можна поділити на дві частини:

- 1) навчальні тексти, дидактичні матеріали (підручники, посібники, збірники задач тощо);
- 2) методичні інструкції для навчальної роботи над матеріалом.

Ці матеріали, особливо методичні інструкції, виступають у реальному навчанні як засіб безпосереднього керування роботою студентів (тобто керування за відсутності викладача). В них у загальному вигляді викладено досвід викладача (його рекомендації, вказівки, завдання, що ставляться), який передається студентові. Такі інструкції розробляють для кожної навчальної одиниці.

Особливі вимоги мають висуватися до змісту дидактичних матеріалів, що становлять перспективну програму і план процесу навчання. Дидактичні матеріали необхідно укладати з урахуванням специфіки сучасного контингенту студентів, вкрай різноманітних як за віком, так і за рівнем підготовленості, з урахуванням особливостей сприймання ними навчального матеріалу, дефіциту навчального часу. Оптимальне планування навчального процесу вимагає ретельного відбору інформації, справді необхідної для майбутнього спеціаліста. Тому в дидактичних матеріалах слід передбачати певний прийнятий мінімум і розумний максимум. Це завдання першорядної ваги в умовах сучасного навчання, оскільки навчання, як і будь-яка діяльність, має об'єктивну міру – реальний бюджет часу. У цьому аспекті має розглядатися й обсяг навчальної інформації, передбаченої для засвоєння студентами.

Великого значення для студентів набувають дидактичні матеріали, навчально-методичні посібники до лекційного курсу. Вони можуть мати вигляд схем-планів: кожен тему лекційного курсу представлено в них у формі логічно виділених смислових частин, після яких можна запропонувати декілька наближених запитань або пізнавальних задач. Такі посібники вже самі по собі вчать студентів і допомагають їм у майбутньому самостійно виділяти в лекції основні смислові частини, що необхідно для кращого розуміння матеріалу, який вивчається.

Дидактичні матеріали корисно роздавати студентам завчасно, щоб вони могли бути орієнтиром як у ході лекції, так і під час підготовки до лекційних занять вдома. Отже, дидактичні матеріали є нібито визначеною, наперед заданою програмою дій для того, кого навчають. Вони забезпечують турботливе ставлення викладача до бюджету часу студентів і враховують професійну спрямованість їх навчання. Націлювання студентів на певну інформацію, закладену в дидактичних матеріалах, дозує і стимулює їхню самостійну роботу, скеровує домашню підготовку студентів до наступної лекції, допомагає більш глибокому осмисленню матеріалу лекції, сприяє виробленню навичок роботи з книгою. Все це створює умови для самоорганізації пізнавальної діяльності самого студента, яка набуває цілеспрямованого характеру і проходить без безпосередньої участі викладача, хоча він незримо присутній і керує роботою студентів через програму. Закладену в дидактичних матеріалах. Дидактичні матеріали є другим каналом керування пізнавальною діяльністю студентів. У їхньому змісті, структурі мають бути відображені всі дидактичні принципи, зокрема науковість, доступність, послідовність.

Потрібний систематичний зворотний зв'язок, що виступає у формі самоконтролю і передбачає контроль з боку викладача. Зовнішній зворотний зв'язок, який здійснюється викладачем, є загальновідомим компонентом керування самостійною роботою студентів. Шляхом самоконтролю, здійснюваного на основі інструкції, тесту, студент перевіряє, наскільки ним засвоєно навчальний матеріал. Самоконтроль, як правило, пов'язаний з інструкцією, необхідною для самокорекції.

Отже, студент дістає можливість виправляти в ході навчання неправильний розв'язок задачі, допущені ним помилки тощо. Чим точніша інформація про помилку або неправильний розв'язок задачі, тим ефективніша допомога, що надається студенту.

Говорячи про повне освоєння відповідних дидактичних цілей (завдань), ми маємо на увазі оволодіння студентом комплексом тем, розділів предмета навчання на завчасно визначеному рівні. Критерієм для такого визначення є рівень підготовки студента, необхідний і достатній для оволодіння новим матеріалом. Це стосується як окремо взятого навчального предмета, так і всіх навчальних дисциплін, які становлять обсяг спеціальності студента.

Висновки. Отже, самостійна робота студентів є важливим засобом активізації пізнавальної діяльності та розвитку мислення, дає можливість розширити коло знань взагалі та поглибити знання з конкретних дисциплін, а ще й сприяє більш глибокому засвоєнню студентами навчального матеріалу дисциплін, які є базовими для фахівців відповідної галузі.

Ефективність організації самостійної роботи студентів забезпечує комплекс педагогічних умов таких, як структура та оновлення навчального матеріалу; методи реалізації та методичне забезпечення певного навчального курсу; вивчення індивідуальних навчальних можливостей студентів з метою виховання у них інтересу до знань, стимулювання їхньої пізнавальної активності та індивідуального планування самостійної роботи, бо це має бути одним із найефективніших шляхів забезпечення максимальної активізації та інтенсифікації самостійної навчальної діяльності; озброєння студентів навичками самостійної навчальної роботи, забезпечення наступності у процесі виховання самостійності на кожному етапі навчання; впровадження доцільного педагогічного керівництва самостійною роботою студентів; налагодження систематичного зворотного зв'язку.

Список використаних джерел:

1. Бабенко Д.В., Давиденко В.М. Самостійна робота студентів – важливий фактор освіти. Наука і методика. Київ, Аграрна освіта, 2007. Вип. 12. С. 53-56.
2. Ушкаренко В.О., Смолюк Н.Д., Осадчук І.В., Виноградова Т.І. Організація самостійної роботи студентів: Навчальний посібник. Херсон: «Айлант», 2005. 96 с.
3. Буряк В.К. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів. Вища школа: Науково-практичне видання. Київ: Знання, 2008. Вип. 5. С. 10-24.
4. Буряк В.К. Керування самостійною роботою студентів. Вища школа: Науково-практичне видання. Київ: Знання, 2001. Вип. 4-5. С. 48-52.
5. Танклевська Н.С., Вермієнко Т.Г. Методика організації самостійної роботи студентів. Наука і методика: Збірник науково-методичних праць. К.: Аграрна освіта, 2008. Вип. 13. С. 59-63.
6. Коновал А.А., Туркот Т.І. Комп'ютерні дидактичні засоби в самостійній роботі студентів Педагогічний альманах: зб. наук. пр. Херсон: Вид-во КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. С. 71-78.
7. Коновал О.А., Туркот Т.І. Нові концептуальні підходи до організації самостійної роботи студентів. Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук, пр. / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. З.П. Бакум. Вип. 38. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ». 2013. С. 213-218.
8. Коновал О.А., Туркот Т.І. Комп'ютерна підтримка самостійної роботи студентів як засіб реалізації синергетизму в професійно педагогічній підготовці. Матер. міжн. наук.-техн. конференції «Сталий розвиток промисловості та суспільства». (Кривий Ріг, 22-25 травня 2013р.); в 2-х томах. Кривий Ріг: Копіювальний центр КПІ 84 ДВНЗ «КНУ», 2013. Т. 2. С. 48-49.
9. Лаврентьева О.О. Особливості організації самостійної роботи майбутніх учителів природничих дисциплін. Теорія і практика організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів: Монографія. Кол. авторів / ред. проф. О.А. Коновала. Кривий Ріг: Книжкове видавництво Киреевського, 2012. С. 66-93.
10. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 307 с.
11. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Практикум: Навч. посібник. К.: Каравела, 2008. С. 115-155.